

**Μια επικαιροποίηση του αναγνώσματος
“Οι περιπέτειες του Νονό”**

Μικρό Δέντρο
που θα γίνει δάσος...
Ιούνιος 2019

Γιατί είναι διαχρονική η παιδαγωγική του Francisco Ferrer; Γιατί είναι διαχρονικό το ανάγνωσμα “οι περιπέτειες του Νονό”;

Συχνά για την αναρχική φιλοσοφία υπάρχει η παραδοχή πως είναι κάτι μπερδεμένο και χαοτικό για το μυαλό των ανθρώπων (αν υπάρχει έστω και μια μικρή ιδέα για το τι είναι και τι εκφράζει), διότι δεν υπάρχει ένας σαφής ορισμός της. Κατ' επέκταση λέγεται το ίδιο και για την αναρχική εκπαίδευση, δηλαδή, πως παρά δίνει ελευθερία στα μικρά άτομα και δημιουργεί ασυδοσία και χάος στο περιβάλλον. Η αναρχική φιλοσοφία, αλλά και η ιστορία του αναρχικού κινήματος, στην καλύτερη των περιπτώσεων εξαντλείται σε μια παρένθεση του γραπτού λόγου. Παρόλα αυτά η συμβολή της τόσο στην ιστορία, στη φιλοσοφία αλλά και στην εκπαίδευση είναι σημαντική, λόγω αυτής της ρευστότητας που την χαρακτηρίζει. Ακριβώς αυτή η ρευστότητα, δίνει στην εκπαίδευση τη δυνατότητα να εφαρμοστεί με ποικίλους τρόπους σύμφωνα με τον τόπο, το χρόνο αλλά και τους ανθρώπους που αποπειρούνται να την εφαρμόσουν. Η αναρχική εκπαίδευση δεν εμπερικλείει μια συγκεκριμένη μεθοδολογία και πρακτική, αλλά η ρευστότητα αυτή της δίνει τη δυνατότητα της μεταμόρφωσης και της αλλαγής. Μελετώντας τα παιδαγωγικά εγχειρήματα μέσα στην ιστορία μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα την ολιστικότητα της εκπαίδευσης, αλλά και τους πολυεπίπεδους τρόπους εκμάθησης και διδασκαλίας. Κάθε σχολικό εγχείρημα αλλά και κάθε παιδαγωγική ομάδα χρειάστηκε να ερευνήσει αναρχικές, ελευθεριακές και δημοκρατικές θεωρίες για την εκπαίδευση και να (ανά)συνθέσει ένα νέο παιδαγωγικό πλαίσιο. Ένα παιδαγωγικό πλαίσιο που να είναι ριζοσπαστικό και παράλληλα να ταιριάζει με τις δεδομένες συνθήκες, μια παιδαγωγική θεωρία και πράξη που να υλοποιείτε στο εκάστοτε εδώ και τώρα. Το να περιμένουμε άπραγοι να εφαρμοστεί αυτή η παιδαγωγική σε ένα μελλοντικό άλμα, μοιάζει πολύ με τη ρητορική της παραδοσιακής παιδαγωγικής που παρουσιάζει την παιδική ηλικία σαν ένα μεταβατικό στάδιο για την “κανονική” ζωή. Η αναρχική παιδαγωγική υποστηρίζει πως το παιδί ζει και συμβιώνει σε μια “κανονική” ζωή στο εδώ και στο τώρα. Θαρρείς και θα μπορούσαμε να προσεγγίσουμε το ζήτημα διαφορετικά, θαρρείς και υπάρχει τρόπος να αλλάξουμε τον κόσμο προς το καλύτερο χωρίς τον προετοιμάσουμε και να προετοιμαστούμε. Κι αν για την παιδαγωγική του Ferrer γίνεται κριτική πως είναι παλιακή και ταίριαζε στους καιρούς της, ας απαντήσει η καθεμιά μας ξεχωριστά αν στα σημερινά σχολεία μας, 118 χρόνια αργότερα, έχει επιτευχτεί η συνεκπαίδευση των φύλων, των ηλικιών, των τάξεων και των φυλών, ας απαντήσουμε αν έχει σταματήσει η τιμωρία και η επιβράβευση, αν η βιωματική μάθηση είναι σε κάποιο αναλυτικό πρόγραμμα, αν υπάρχει ελευθερία κίνησης, λόγου και επιλογής, αν ενισχύεται η ατομική αυτονομία και δημιουργούνται οι γόνιμες διαδικασίες για κοινοτική ζωή με αξίες όπως η αλληλοβοήθεια, ο σεβασμός, και η δικαιοσύνη. Όταν λοιπόν οι εμπλεκόμενοι με τις όποιες παιδαγωγικές διαδικασίες απαντήσουν στα ερωτήματα αυτά, τότε ξεκινάει μια δημιουργική επικοινωνία. Μια επικοινωνία που ζητούμενο έχει έναν κόσμο λίγο πιο φανταστικό. Κι όταν φανταζόμαστε ένα κόσμο δεν υποτιμούμε την φαντασία σαν κάτι άπιαστο, αλλά δανειζόμαστε λίγη από την φαντασία των παρελθοντικών σχολείων που εμπνευστήκαν από αυτές τις αξίες, επικαιροποιώντας την αυθεντική και συγκινητική πρόταση του Α. Λορέντζο “Αχ, αγαπημένα μου παιδιά του Μοντέρνου Σχολείου! Η Αυτονομία δεν

υπάρχει, αλλά θα υπάρξει". Θα υπάρξει μόνο μέσα από την πίστη στην ανθρώπινη φύση, αλλά και μέσα από την επιρροή της.

Κενά στην ιστορία της παιδαγωγικής: Francisco Ferrer

Το κείμενο αυτό δε φιλοδοξεί να καλύψει τα κενά της ιστορίας του F. Ferrer, αλλά να είναι ένας μικρός σταθμός στους λόγους που οδήγησαν στο να είναι ο F. Ferrer ένα κενό της ιστορίας, τουλάχιστον στον ελλαδικό χώρο. Ανατρέχοντας σε εκδόσεις, που έστω να αναφέρουν το όνομα του, με αφετηρία είτε την παιδαγωγική του, είτε την πολιτική του δράση, διαπιστώσαμε πως οι συγγραφείς και οι μεταφραστές δεν αφιέρωσαν παρά λίγες σελίδες στο όνομα αυτού και στις δράσεις του. Ακόμα μεγάλη σημασία έχουν οι χρόνοι που εκδοθήκαν τα βιβλία και τα περιοδικά που αναφέρθηκαν σε αυτόν. Για παράδειγμα, στη δεκαετία του '70 και '80, που υπήρχε έντονη μεταφραστική δραστηριότητα με θέμα την σύγχρονη και ριζοσπαστική παιδαγωγική, όχι μόνο ο F. Ferrer αλλά και οι υπόλοιποι/ες παιδαγωγοί, όπως ο Paul Robin, Louis Michel, Sebastian Faure και άλλοι/ες, λείπουν περίτρανα από την κυρίαρχη μνήμη. Μήπως ευθύνεται το ότι όλοι/ες οι παραπάνω ήταν εμπλεκόμενοι/ες με τον αναρχικό και ελευθεριακό χώρο; Μήπως γιατί οι ιστορικοί ασχολούνται μόνο με τα κυρίαρχα κομμάτια της ιστορίας κι όχι με μειοψηφικά κινήματα; Έτσι κι αλλιώς ο αναρχισμός για τους κυρίαρχους κριτικούς στην καλύτερη και πιο κομψή διατύπωση είναι μια ουτοπική φιλοσοφία και στη χειρότερη ένα αντιδραστικό αποτυχημένο κίνημα. Άλλωστε δεν έχει και πολύ σημασία να ασχολείται κανείς με τους ηττημένους. Μια άλλη ανάγνωση όμως λέει - κι αυτή σίγουρα την προτιμάμε - πως η αποτυχία αποτελεί έναυσμα που μας φέρνει πιο κοντά στην πράξη, είναι η πρόταση για την εφαρμογή της ουτοπίας και ένας τρόπος να ερχόμαστε όλο και πιο κοντά στο απίθανο. Έτσι λοιπόν όταν οι επαναστάσεις δεν έχουν επιτυχία όπως και "το σύντομο καλοκαίρι της αναρχίας", δεν παρουσιάζει το ελάχιστο ενδιαφέρον να ερευνησει κανείς από που προήλθαν αυτές οι ιδέες, για ποιό λόγο είναι μειοψηφικές και πως επηρέασαν στην συνέχεια. Ακόμη, επειδή ο αναρχισμός είναι δύσκολος στον ορισμό του και δημιουργεί σύγχυση, πολλοί ιστορικοί και φιλόσοφοι τον υποτιμούν και τον παρερμηνεύουν. Αν κι ο ίδιος ο Ferrer αρνιόταν πως ήταν αναρχικός και έλεγε πως "περισσότερο από επαναστάτης είμαι εξεγερμένος" ακόμη "Αν με αποκαλούν αναρχικό για την φράση μου "ιδέες καταστροφής μέσα στο μυαλό", θα απαντήσω ότι στην σειρά των βιβλίων που εκδόθηκαν από το Μοντέρνο Σχολείο μπορείτε σίγουρα να βρείτε ιδέες καταστροφής μέσα στο μυαλό - δηλαδή ορθολογιστικές και επιστημονικές ιδέες που κατευθύνονται μόνο ενάντια στην προκατάληψη. Είναι αυτό αναρχισμός; Αν ναι, δεν το ήξερα, τότε είμαι αναρχικός στο βαθμό που ο αναρχισμός αποδέχεται τις απόψεις μου για την εκπαίδευση, την ειρήνη και τον έρωτα, και όχι γιατί εγώ αποδέχομαι τις μεθόδους του." Και τον αποδέχτηκαν. Ας έχουμε υπόψη πως μιλάμε για μια εποχή γεμάτη από απόπειρες για δολοφονίες βασιλιάδων και βομβιστικών επιθέσεων σε όλη την ευρώπη. Μια εποχή ατομικής "τρομοκρατίας", που επέφερε για πάντα αυτό το δίλλημα της βίας στο αναρχικό κίνημα ανάμεσα σε κοινωνικούς και ατομιστές. Επίσης μετά το 1896 θεσπίστηκε ένας νόμος ενάντια στους αναρχικούς με αποτέλεσμα πολλοί αναρχικοί να καταδικαστούν σε θανατικές ποινές και ισόβιες φυλακίσεις. Μια από τις εκτελέσεις ήταν και αυτή του F.

Ferrer το 1909. Πάντως ο Ferrer ήταν παθιασμένος ενάντια στο κράτος και τον θεό. Το ίδιο και η αναρχική φιλοσοφία. Το αναρχικό κίνημα, στο “σύντομο καλοκαίρι της αναρχίας”, δόμησε σχολεία, κατά την επανάσταση, που ήταν εμπνευσμένα από την παιδαγωγική φιλοσοφία του.

Τα συμπεράσματα μπορούν να βγουν από την ίδια την εκδοτική δραστηριότητα. Το 1975 εκδίδεται από της εκδόσεις *Επίκουρος* το βιβλίο “Αναρχικοί” του *James Joll* σε μετάφραση *N. Μπαλλή*. Εκεί υπάρχει μια εκτενής αναφορά για τη ζωή και την δράση του F. Ferrer καθώς και για την παιδαγωγική φιλοσοφία των Μοντέρνων Σχολείων. Από το 1975 υπάρχει ένα κενό και φτάνουμε στο 1998-9, στην περιοδική επιθεώρηση για την ελευθερία της μάθησης, στο “Νησί της Αλφαβήτου” 4η και 5η επίσκεψη, όπου υπάρχουν άρθρα και μεταφράσεις για το έργο του. Το 2011 μεταφράζεται από τον Γ. Καστανάρα το 3ο βιβλίο του M. Bookchin “Ισπανοί Αναρχικοί”, εκδόσεις *βιβλιοπέλαγος*. Το 2000 μεταφράζεται από την Δ. Κατσάνη από τις εκδόσεις *μεταίχμιο* το συλλογικό έργο “Δεκαπέντε παιδαγωγοί” όπου υπάρχουν εκτενείς αναφορές για τον Ferrer και τον Robin. Σίγουρα υπάρχει και το δικό μας κενό στις πηγές αφού είναι δύσκολο να καταγράψουμε όλες τις αυτόνομες και αναρχικές εκδόσεις που μπορεί να έχουν δημοσιεύσει κείμενα του ίδιου ή κείμενα για τον F. Ferrer. Σημαντικό μεταφραστικό κενό είναι και το βιβλίο του ίδιου “The Origin and Ideals of the Modern School”, όπου υπάρχει μόνο στα αγγλικά. Μπορεί λοιπόν ο F. Ferrer να εκτελέστηκε το 1909, άφησε όμως μια παρακαταθήκη αρκετά επικίνδυνη, ώστε να είναι, ακόμα, μια αποσιωπημένη ιστορία της παιδαγωγικής. Η πραγματικότητα είναι πως ήταν ο εμπνευστής και ο ιδρυτής των αναρχικών σχολείων, επηρεάζοντας τα παιδαγωγικά κινήματα της Ευρώπης- και ιδιαίτερα της Ισπανίας-και της Αμερικής.

Το Αναρχικό σχολείο Paideia

Το Paideia, που βρίσκεται στη Merida της Ισπανίας, ιδρύθηκε το 1978 από τις ελευθεριακές παιδαγωγούς *Jogefa Martin Luengo*, *Concha Castaño* και *María Jesús Checa* οι οποίες ήταν μέλη των “*Mujeres para la Anarquía*”. Το σχολείο διέπεται από τις αξίες της αναρχίας, όπως αυτές εκφράζονται μέσα από την αλληλεγγύη και την ισότητα σε διάφορα επίπεδα, την ελευθερία του ατόμου μέσω των δεσμεύσεων που υπαγορεύει η κοινωνική ζωή και έχοντας σαν στόχο τον αυτοκαθορισμό και την ευτυχία του ατόμου.

Ορισμένες από τις αρχές και του στόχους του Paideia είναι:

- Ο έλεγχος της εκπαίδευσης και της εργασίας ανήκει στο άτομο και την ομάδα.
- Το άτομο εισάγεται στην πνευματική και τη χειρωνακτική εργασία.
- Τα άτομα εκπαιδεύονται στην άσκηση των συλλογικών δικαιωμάτων και των ελευθεριών τους.
- Καλλιεργείται μία συνεχής κριτική στο υπάρχον σύστημα.

- Υπάρχει πειραματισμός με νέες μορφές εκπαιδευτικών εργαλείων.
- Οι σχέσεις βασίζονται στο σεβασμό, την αλληλοβοήθεια και την αλληλεγγύη.
- Απορρίπτεται η βία σε όλες τις μορφές, μέσα και έξω από το περιβάλλον του σχολείου.
- Αποδοχή της διαφορετικότητας και του ατομικού ρυθμού.
- Διατίθεται υλικό που επιτρέπει την αυτοεκπαίδευση.
- Καλλιεργείται η διανοητική και συναισθηματική αυτονομία
- Απορρίπτεται κάθε δόγμα
- Η ίδια η εκπαίδευση αντιμετωπίζεται ως εργαλείο με το οποίο η κοινότητα αμφισβητεί και αναδομεί τον εαυτό της.
- Γίνονται πράξη οι αρχές της αναρχικής φιλοσοφίας, όπως: ισότητα (έμφυλη, φυλετική, ταξική), ελευθερία μέσω της δέσμευσης, «Από τον καθένα σύμφωνα με τις δυνατότητες του, στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του»

Το σχολείο αποτελεί από το ξεκίνημα του ένα αυτοδιαχειριζόμενο και αυτοχρηματοδοτούμενο εγχείρημα που διευθύνεται από την κολεκτίβα των δασκάλων. Το Paideia, όντας ένα αυτοδιαχειριζόμενο σχολείο, χρησιμοποιεί τη γενική συνέλευση ως το όργανο λήψης αποφάσεων, παρουσίασης των ατομικών και συλλογικών δεσμεύσεων και προόδου των εργασιών, οργάνωσης κάθε πτυχής της καθημερινότητας και διαχείρισης των σχέσεων μεταξύ των μελών της κοινότητας. Τα παιδιά συμμετέχουν στη συνέλευση από την ηλικία των δύο ετών. Οι ενήλικες συμμετέχουν στις συνελεύσεις αλλά πολλές φορές τα παιδιά μπορεί να τις πραγματοποιήσουν και μόνοι τους, αφού έχουν παιδευτεί στη χρήση του εργαλείου.

Στην συνέλευση οργανώνεται κάθε πτυχή της καθημερινότητας του σχολείου, όπως:

- Οι ομάδες μαθημάτων και τα εργαστήρια
- Οι εργασίες καθαριότητας και φροντίδας του χώρου
- Οι ομάδες κηπουρικής και καθαριότητας της αυλής
- Τα ψώνια και το μαγείρεμα

Να αναφέρουμε ότι στην αρχή της σχολικής χρονιάς τόσο τα παιδιά, όσο και οι δασκάλες, έχουν την ατομική "κάρτα δεσμεύσεων". Όλα τα μέλη του σχολείου δεσμεύονται σε κάποιες αρχές-αξίες (όπως ο σεβασμός στην ελευθερία όλων) και ανά τρίμηνο επανέρχονται σε αυτήν και αυτοαξιολογούνται στη «συνέλευση παρουσίασης». Σύμφωνα με την φιλοσοφία του Paideia, ελεύθερο είναι το άτομο που τηρεί τις δεσμεύσεις του και καθένας και καθεμία από εμάς χρειάζεται να ασκηθεί στην ελευθερία μέσω των δεσμεύσεων που απαιτεί η συνύπαρξη με τους άλλους.

Παρακάτω και με αφορμή το αναγνωστικό του Μοντέρνου Σχολείου “οι περιπέτειες του Νονό”, θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε τις κοινές αξίες από τις οποίες εμπνεύστηκαν το αναρχικό σχολείο Paideia και η αυτοοργανωμένη παιδαγωγική κοινότητα Το Μικρό Δέντρο, καθώς και τους τρόπους με τους οποίους αυτές οι αξίες πραγματώνονται στο εδώ και στο τώρα κάθε σχολείου.

Συνοδεία – ενήλικη εξουσία

Ο ρόλος του ενήλικα σκιαγραφείται στις περιπέτειες του Νονό από τις πρώτες σελίδες. Αρχικά μέσα από τη συμβίωση με την παραδοσιακή οικογένεια και στη συνέχεια μέσα από τις συμβολικές φιγούρες της Αλληλεγγύης, του Κάματου κ.τ.λ..

Βασική διαφορά των παραπάνω πλαισίων είναι πως στην οικογένεια υπάρχει η επιβράβευση και η τιμωρία (φυσικοποίηση της σωματικής και λεκτικής βίας), ενώ στη χώρα της Αυτονομίας υπάρχει η προσωπική επιθυμία μέσα στην συλλογική συμβίωση και η φυσική συνέπεια των πραγμάτων (ελευθερία και όρια). Στην Αυτονομία δεν έχουν δασκάλους, ούτε μιλάνε στον πληθυντικό ευγενείας, κατά συνέπεια δεν υπάρχει λόγος να κάθεται ένα παιδί φρόνημα, διότι ο αυτοέλεγχος και η αυτοπειθαρχία πηγάζουν από την επιθυμία για ελευθερία και συλλογική ζωή. « Για αυτό το λόγο στο Μοντέρνο Σχολείο δεν θα υπάρχουν ούτε επιβραβεύσεις ούτε τιμωρίες.» Οι βαθμοί, οι εξετάσεις και οι αριστείες δεν θα έχουν καμία θέση στην κοινότητα των παιδιών. Δεν θα υπάρχει λόγος να διαχωρίζονται τα παιδιά σε καλούς και κακούς, αποτυχημένους και επιτυχημένους. «Η επιπολαιότητα, η παπαγαλία, η δουλοπρέπεια, και η νωθρότητα του πνεύματος, είναι τα αποτελέσματα του εκπαιδευτικών μεθόδων μας. Δεν διδάσκουμε στα παιδιά μας πώς να μαθαίνουν.» (Kropotkin, 2015)

Ακόμη η σχέση ενήλικα παιδιού είναι πολύ διαφορετική στην Αυτονομία και στην οικογένεια. Στην οικογένεια οι ενήλικες είναι οι αυθεντίες, δίνοντας οδηγίες χωρίς να χρειάζεται να λογοδοτήσουν και να αιτιολογήσουν, ενώ τα παιδιά πρέπει να υπακούσουν σε αυτές. Αντίθετα στην Αυτονομία οι ενήλικες παρεμβαίνουν στην κοινότητα των παιδιών όταν χρειάζεται συντονισμός και υπενθυμίσεις των ορίων της συλλογικής ζωής. Οι συμβολικές αυτές ενήλικες φιγούρες της Αυτονομίας επιδιώκουν να έχουν με τα παιδιά μια ειλικρινή και αυθεντική επικοινωνία. Υπογραμμίζοντας τα παραπάνω χρησιμοποιούμε τα λόγια του ίδιου του Α. Λορέντζο από την εισαγωγή του βιβλίου «Ένα παιδί ..που θέτει τη ζωή του εντός της κοινοτικής σύμπνοιας, χωρίς να στερείτε κατ’ ελάχιστο τα ατομικά του δικαιώματα.».

Ένας σημαντικός παιδαγωγός της Προοδευτικής παιδαγωγικής ο J. Dewey εξηγεί πως το βίωμα είναι η κινητήριος δύναμη της δράσης και της δόμησης της αυτοπεποίθησης του ατόμου. Το εσωτερικό κίνητρο οδηγεί στην πράξη και η σύνθεση της πνευματικής με τη χειρωνακτική εργασία οδήγησαν τον ίδιο στην “μέθοδο των βιωμάτων”(Learning by doing). Έτσι οι επιθυμίες και τα κίνητρα δεν οδηγούν μόνο στην ατομική εξέλιξη αλλά και στην κοινωνική αυτονομία και χειραφέτηση. Στη συνέχεια, αναφέρει τη “μέθοδο επιρροής” που διαχωρίζεται από τη “μέθοδο επιβολής”, όπως συμβαίνει συνήθως με τους ενήλικες και

τα παιδιά. Η Παρεμβαίνουσα-μη Κατευθυντική μέθοδος, με κύριο εμπνευστή των M. Lobrot, είναι μια συνολική στάση ζωής που είναι επικεντρωμένη στην επιθυμία του ατόμου. Είναι , βέβαια, μεταγενέστερη μη κατευθυντική μέθοδος από την εποχή που γράφτηκε το βιβλίο, παρόλα αυτά διακρίνουμε πολλές ομοιότητες με τον τρόπο τον οποίο συνοδεύουν οι ενήλικες στην Αυτονομία, τα παιδιά. Με κύριες αξίες αυτές της αποδοχής, της ενεργητικής ακρόασης, και της ενσυναίσθησης σκοπός του ενήλικα είναι να διευκολύνει το άτομο στην ειρηνική εξερεύνηση του εαυτού και του άλλου και στην εμπάθυνση στο προσωπικό του βίωμα σύμφωνα με τις προσωπικές του συγκινήσεις. Ενδιαφέρον έχει στο σημείο όπου η Αλληλεγγύη εξηγεί στο Νονό πως τον έφερε στην χώρα αυτή παρακινούμενη από τη δική του την επιθυμία για να ζήσει αυτές τις εμπειρίες. Εμπνεόμαστε από τις αξίες αυτές και πιστεύουμε πως οι σχέσεις επικοινωνίας μπορούν να βασιστούν πάνω σε αυτές, θυμίζοντας μας ότι οι άνθρωποι δεσμοί συνιστούν έναν πραγματικό εμπλουτισμό, μετασχηματίζοντας τις σχέσεις αλλά και την κοινωνία.

Στο αναρχικό σχολείο Paideia που εμπνέεται από το 1978 από αυτές τις αξίες παρατηρούμε πως τα γνωστικά αντικείμενα και οι ομάδες εργασίας οργανώνονται από τα ίδια τα παιδιά, στη συνέλευση τους. Εκεί οι ενήλικες προτείνουν θεματικές για διάφορα εργαστήρια και όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας παίρνουν δεσμεύσεις. Συντονιστικό ρόλο στην συνέλευση έχουν τα παιδιά αποφασίζοντας την θεματολογία αλλά και την διάρκεια της διαδικασίας.

Στο Μικρό Δέντρο η γνώση για το άτομο αναπτύσσεται σαν μέρος μιας διαδικασίας ενεργοποίησης και άσκησης της βούλησής του για κάτι που το αφορά και το αγγίζει. "Δεν είναι δυνατό να υπάρξει ανάπτυξη δίχως τις διαμορφωτικές εμπειρίες που περνούν μέσα από τις ανάγκες του προσώπου, μέσα από αυτό που το αφορά και το ενδιαφέρει." (Μπακιρτζής, 2002)

Το παιδί ωθείται στη μάθηση και στην ανακάλυψη από όσα το εκφράζουν και το συγκινούν αλλά παράλληλα πρέπει να υποστηρίζεται από ένα επιστημονικά οργανωμένο περιβάλλον ,μέσα στο οποίο, θα επιλέγει ελεύθερα υλικό και ασχολίες. Το μοίρασμα της γνώσης, της ηθικής, των διαδικασιών, των ορίων από παιδί σε παιδί (συνεκπαίδευση) ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, ηλικίας και τάξης συνιστά την ολιστική εκπαίδευση (integral pedagogy).

Σκοπός μας είναι το παιδί να συνδεθεί με τις πραγματικές μορφές παραγωγής της γνώσης, να οδηγηθεί στην ανακάλυψη από την εσωτερική του παρόρμηση να εξερευνήσει, να ανακαλύψει τις αντιφάσεις του κόσμου, να δώσει απαντήσεις στα ερωτήματα που πηγάζουν από το βίωμα του, από την ανάγκη του για κατανόηση του κόσμου και του τρόπου που το ίδιο υπάρχει μέσα σε αυτόν. Το θετικό βίωμα των συγκινήσεων του παιδιού είναι ο δρόμος που θα το οδηγήσει στην κατάκτηση της γνώσης, όταν το ίδιο το επιθυμεί, χωρίς την εξαναγκαστική του συμμετοχή σε δραστηριότητες.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, επιλέγουμε να χρησιμοποιήσουμε τη λέξη "συνοδεία" για να περιγράψουμε το ρόλο του παιδαγωγικού προσωπικού του σχολείου στη διαδικασία ανάπτυξης και μάθησης των παιδιών.

Ξεκινάμε από το σεβασμό στην ατομικότητα του κάθε παιδιού, στους προσωπικούς του ρυθμούς και στις ανάγκες του, έτσι όπως πρώτα τις αναγνωρίζει το ίδιο το παιδί για τον εαυτό του ανάλογα με τις επιθυμίες, τα ενδιαφέροντα, τις ιδιαιτερότητές του.

Συντροφεύουμε τα παιδιά με ενσυναίσθηση, ειλικρίνεια και αποδοχή, στην ανακάλυψη της γνώσης και στην ολόπλευρη ανάπτυξή τους. Είμαστε παρούσες, πρόθυμες και διαθέσιμες να ακούσουμε τα παιδιά, να τα βοηθήσουμε, να τα στηρίξουμε στη διαδικασία ανάπτυξής τους και στην κατάκτηση της γνώσης ανά πάσα στιγμή. Οι συνοδές δείχνουν έμπρακτα στα παιδιά από την αρχή, όχι τόσο με το λόγο όσο με τη στάση τους, πως είναι εκεί γι' αυτά, πάντα ανοιχτές στην επικοινωνία αλλά ποτέ με διάθεση να τα κατευθύνουν. Το να βοηθήσεις ένα παιδί να αναπτυχθεί δε σημαίνει μόνο να του προσφέρεις, να του δείχνεις ή να του μιλάς. Σημαίνει και να ξέρεις να παρακολουθείς ή ακόμη και να περιμένεις.

Το φύλο στην παιδική ηλικία

Η συνεκπαίδευση των φύλων συμπεριλαμβάνεται στις κύριες παιδαγωγικές αρχές που διέπουν την εργασία μέσα στο Μοντέρνο Σχολείο. Είναι η πρώτη φορά που θα εφαρμοστεί έμπρακτα η συνεκπαίδευση των φύλων στα ισπανικά σχολεία. Ο ίδιος ο Francisco Ferrer αναφέρει στο σύγγραμμά του πως: “η γυναίκα δεν πρέπει να μένει κλεισμένη στο σπίτι. Πρέπει να ασκήσει τη δράση της και πέρα από τους τοίχους του σπιτιού. Για να μπορέσει, όμως, η γυναίκα να ασκήσει την ευεργετική της δράση, πρέπει να μπορέσει να αποκτήσει τις ίδιες, σε ποσότητα και ποιότητα, γνώσεις με εκείνες που έχουν στη διάθεσή τους οι άντρες” (Houssaye, 2000)

Σύμφωνα με τον Φραντσέσκο Κοντέλο “ο Ferrer είναι φυσικά πεισμένος ότι το παιδί γεννιέται χωρίς προκαταλήψεις και κατακτά με το πέρασμά του χρόνου τις ιδέες που το περιβάλλουν, διορθώνοντάς τες κατόπιν μέσω των γνώσεων και των εμπειριών του, καθώς και με τις σκέψεις του και τις προσωπικές του επεξεργασίες”.

Διαβάζοντας το βιβλίο του Jean Grave ‘Οι περιπέτειες του Νονό’, εντοπίσαμε γνώριμες εικόνες, οικίες παιδαγωγικές πρακτικές με την καθημερινότητα τόσο του αναρχικού σχολείου Paideia όσο και του σχολείου μας. Μία από αυτές είναι η συνύπαρξη αγοριών και κοριτσιών, ανδρών και γυναικών σε όλες τις πτυχές της παιδαγωγικής. Προφανώς, αυτή η παιδαγωγική αξία είναι επηρεασμένη και από τη συνεκπαίδευση των φύλων που υποστήριζε ο Francisco Ferrer και το Μοντέρνο Σχολείο.

Όπως στο βιβλίο του Jean Grave, τα παιδιά δεν κατηγοριοποιούνται σε καμία δραστηριότητα ή καθήκον με βάση το φύλο τους, αλλά η συμμετοχή είναι προαιρετική και επιθυμητή για όλους και όλες. Δεν διακρίνονται υποχρεώσεις και δικαιώματα ανάλογα με το φύλο. Όλοι και όλες, θα χρειαστεί κάποια στιγμή, να σκουπίσουμε, να ποτίσουμε τα φυτά μας, να μαγειρέψουμε, να στρώσουμε το τραπέζι, να πλύνουμε, να τσαπίσουμε τον μπαχτσέ και να συμμετέχουμε στη συγκομιδή. Όλα αυτά είναι κομμάτι της συλλογικής μας συμβίωσης. Επίσης, η γνώμη που κάθε παιδιού είναι ισοδύναμη με το άλλου, στη λήψη των αποφάσεων -παιδική συνέλευση. Άλλο κοινό στοιχείο που εντοπίσαμε είναι η μη στερεοτυπική επιτέλεση του φύλου από τα παιδιά, τα οποία είναι ελεύθερα να εκφράσουν πολλαπλότητα συναισθημάτων και εκφράσεών του, όπως χαρακτηριστικά αποτυπώνεται και στο βιβλίο η συναισθηματική φροντίδα από παιδιά και των δύο φύλων.

Ακόμα, τα παιδιά έχουν πρόσβαση σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα, μέσω του παιδαγωγικού υλικού και του περιβάλλοντος που έχουν διαμορφώσει οι παιδαγωγοί/οι. Κάτι το οποίο γίνεται κατ' επιλογή και ανεξαρτήτως φύλου του παιδιού. Με αυτή την παιδαγωγική στάση βλέπουμε να δημιουργούνται συνεχώς μεικτές παρέες, ως προς το φύλο, έχοντας στραμμένο το ενδιαφέρον σε κάποιο γνωστικό ζήτημα.

Περιβαλλοντική εκπαίδευση

Μέσα στο βιβλίο μπορούμε να διακρίνουμε από μικρά αποσπάσματα μέχρι ολόκληρα κεφάλαια που εστιάζουν τόσο στη σχέση του Νονό με τη φύση όσο και στην αξία της φύσης αυτής καθ' αυτής. Τα κομμάτια αυτά του βιβλίου μας δίνουν την ευκαιρία να αναδείξουμε τις θέσεις ελευθεριακών στοχαστών, όπως ο Πιοτρ Κροπότκιν, που αφορούν τη σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον. Τόσο ο Ζαν Γράβ όσο και ο Φρανσίσκο Φερρέρ αλληλεπίδρασαν με τις θέσεις αυτές και εμπνεύστηκαν από αυτές όπως και τα μεταγενέστερα περιβαλλοντικά κινήματα. Εμείς θα μιλήσουμε για το πώς αυτές οι θέσεις επηρεάζουν στο σήμερα σχολεία που λειτουργούν εμπνευσμένα από το Φρανσίσκο Φερρέρ και το Μοντέρνο Σχολείο.

Συγκεκριμένα, στο δεύτερο κεφάλαιο βλέπουμε τα «μαθήματα», σε σχέση με την αλληλοβοήθεια που παίρνει ο Νονό από τα ζώα που βοήθησε.

Αυτά μας φέρνουν στο μυαλό τη δουλειά που έκανε ο Κροπότκιν βασισμένος στις θέσεις της επιστημονικής θεωρίας του Δαρβίνου, στοιχειοθετώντας μια νέα ανθρώπινη ηθική βασισμένη στην αλληλοβοήθεια. Το ένστικτο της αλληλοβοήθειας βρισκόταν στις ρίζες των συναισθημάτων της καλοσύνης, της δικαιοσύνης και της ισότητας. Έτσι, σύμφωνα με την άποψη του Κροπότκιν, η φύση δεν προσέφερε αυτόματα μαθήματα στον αμοραλισμό, αλλά πρόσφερε μια πολύ πιο ακριβή έννοια για το καλό και το κακό, καθώς και σαφή συλλογισμό για το υπέρτατο καλό, όπου κάθε κώδικας δεοντολογίας έπρεπε να ακολουθήσει. (PADOVAN, 1999)

Σ' αυτό το κεφάλαιο ο Ζαν Γκραβ δεν παραλείπει να σχολιάσει τη στάση του Νονό ασκώντας κριτική στον ανθρωποκεντρισμό. Στον αντίποδα αυτού προτάσσονται απόψεις που μπορούμε να βρούμε τόσο στο έργο του Κροπότκιν όσο και στο Ελιζέ Ρεκλύ και παρουσιάζουν την ανθρώπινη ζωή και κουλτούρα ως ουσιαστικό μέρος της φύσης που την επηρεάζει και επηρεάζεται από αυτή.

Ταξιδέψαμε λοιπόν, στη Μέριδα της Ισπανίας και στο αναρχικό σχολείο PAIDEIA που λειτουργεί τα τελευταία 40 χρόνια. Μπορούμε εξ αρχής να βρούμε τη σύνδεση διαβάζοντας στους στόχους του σχολείου: Οι σχέσεις βασίζονται στο σεβασμό, την αλληλοβοήθεια και την αλληλεγγύη.

Αυτό το είδαμε αρχικά να πραγματώνεται, στις σχέσεις μεταξύ των ατόμων, μέσα στη διαδικασία των συνελεύσεων. Εκεί παρατηρήσαμε το σεβασμό στη γνώμη κάθε ατόμου αλλά και την αυτοδιάθεση των ατόμων στην κοινότητα, λαμβάνοντας ευθύνες και στήνοντας ομάδες που αφορούσαν την ευημερία όλων και τη συντήρηση του χώρου. Ομάδες μεικτών ηλικιών φροντίζουν για το φαγητό της σχολικής κοινότητας αλλά και την

καθαριότητα του κτηρίου, παιδιά από 3 εως 14 ετών παιδεύονται στο εργαλείο της συνέλευσης, συζητούν προβληματισμούς των ατόμων, αποφασίζουν και υλοποιούν.

Η προσέγγιση αυτή παρατηρήσαμε πως περιελάμβανε και τα μη ανθρώπινα όντα. Στην αυλή του σχολείου τα παιδιά καλλιεργούσαν οπωροκηπευτικά, μάθαιναν τις ονομασίες και των τρόπο φροντίδας των φυτών, μάθαιναν να κλαδεύουν τα φυτά με σεβασμό και διατηρούσαν ανέγγιχτο ένα μεγάλο μέρος με άγρια βλάστηση στην περιορισμένη τους αυλή . Γι αυτά, όπως πρότεινε και ο Κροπότκιν, κάθε φυτό αντιμετωπιζόταν ως άτομο.

Πίσω στη Θεσσαλονίκη, και στο Μικρό Δέντρο που φέτος κλείνει τα 5 χρόνια λειτουργίας του και βρίσκεται κοντά στο τέλος του Σειχ Σου. Ζώντας σε μια ευρύχωρη έκταση δίπλα στο δάσος μαθαίνουμε καθημερινά μαζί με τα παιδιά πώς μπορούμε να συζούμε αρμονικά με όλα αυτά τα όντα που βρίσκονται γύρω μας. Ασχολούμαστε με τη ζωή και την καθημερινότητα της γάτας, του σπουργιτιού και του γαιοσκώληκα που συναντάμε, συζητάμε πώς μπορούμε να τα φροντίσουμε ή και αν χρειάζεται να τα αφήσουμε ήσυχα. Ανακαλύπτουμε μυρμηγκοφωλιές και συζητάμε για το ρόλο που έχει στην πραγματικότητα το μυρμήγκι που οι άνθρωποι ονομάζουμε βασίλισσα. Θέλουμε ακόμα να το φωνάζουμε έτσι? Φροντίζουμε τα οπωροκηπευτικά της κοινότητας και μαθαίνουμε πολλά παρατηρώντας την άγρια βλάστηση του αγρού. Συμμετέχουμε στη συνέλευση, ακούμε, εκφραζόμαστε, αναλαμβάνουμε ευθύνες για την κοινότητα και υλοποιούμε τις αποφάσεις μας. Παίρνουμε μαθήματα από τις σχέσεις με τη φύση για τις μεταξύ μας σχέσεις και το αντίστροφο.

Ο Ζαν Γκραβ όπως και ο Πιότρ Κροπότκιν μίλησαν για την ολιστική εκπαίδευση, που έδινε έμφαση στην πολύπλευρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας. Η μάθηση δεν προέρχεται μόνο μέσα από τα βιβλία αλλά και από τα συναισθήματα, τις πρακτικές ικανότητες, τη φυσική κατάσταση, την κοινωνική και ηθική εκπαίδευση. (Morris, 2004)

Αυτό είναι που προσπαθούμε συνοδεύοντας τα παιδιά στην ειρηνική εξερεύνηση του εαυτού τους, του Άλλου και του περιβάλλοντος. Δεν θεωρούμε πως υπάρχει ουδέτερη παιδαγωγική, στα σχολεία αυτά εμπνεόμαστε από τις αξίες τις αναρχικής και ελευθεριακής σκέψης προσπαθώντας να αναπαράγουμε έναν άλλο πολιτισμό που βασίζεται σε αυτές.

Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

Suissa, J. (2001, November). Anarchism, Utopias and Philosophy of Education. *Journal of philosophy of education* , σσ. 627-646.

Haworth, R. (2012). *Anarchist Pedagogies: Collective Actions, Theories, and Critical Reflections on Education*. PM Press.

Το Αναρχικό σχολείο Paideia

Paideia free school, Fiona Taylor, Pilar Mayoral and the Paideia collective, December 2001

Για το ελευθεριακό σχολείο Paideia, Κατάληψη κτήματος Πραποπούλου, 2008

Συλλογή εμπειριών, εικόνων και εργαλείων από κάποια πιο μακρινά σχολεία, Μικρό Δέντρο, 2018

<http://autonomies.org/2015/03/anarchy-in-the-school-escuela-libre-paideia/>

[file:///C:/Users/user/Downloads/memoriaPracticasEnsenanza%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/memoriaPracticasEnsenanza%20(2).pdf)

<http://www.paideiaescuelalibre.org/>

<https://www.scribd.com/document/367332735/Paideia-Merida-libertarian-school-2008-BR-pdf>

Συνοδεία-ενήλικη εξουσία

Μικρό Δέντρο, (2016). Μια κριτική στην κατεστημένη εκπαίδευση από την ματιά του Paul Goodman.

Μικρό Δέντρο, (2014). Παιδαγωγικό πλαίσιο.

Μπακιρτζής, Κ. (2002). Επικοινωνία και Αγωγή. Αθήνα: Gutenberg.

Lobrot, M. (2015). Ζώντας μαζί. Αθήνα: Αρμός

Farson. (1980). Για Την Απελευθέρωση Των Παιδιών. Αθήνα: Γλάρος

Dewey, (1980). Εμπειρία κ εκπαίδευση. Αθήνα: Γλάρος

Kropotkin, P. (2015). Διανοητική και χειρωνακτική εργασία. Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος.

Το φύλο στην παιδική ηλικία

Houssaye, J. (2000). Δεκαπέντε Παιδαγωγοί. Αθήνα: Μεταίχμιο.

4η Επίσκεψη στο Νησί της Αλφαβήτου, 1999

5η Επίσκεψη στο Νησί της Αλφαβήτου, 1999

Μικρό Δέντρο. (2018). Φύλο, σώμα ,σεξουαλικότητα στην παιδική ηλικία

Περιβαλλοντική εκπαίδευση

Morris, B. (2004). KROPOTKIN, THE POLITICS OF COMMUNITY. Oakland: PM Press.

PADOVAN, D. (1999, Νοέμβριος). Social Morals and Ethics of Nature: from Peter Kropotkin to Murray Bookchin. Democracy & Nature, THE INTERNATIONAL JOURNAL OF INCLUSIVE DEMOCRACY .

Καραγεωργάκης, Σ. (2016). Περιβαλλοντική Φιλοσοφία και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Αθήνα: Ευτοπία.

ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ, Π. (2005). Αγροί, εργοστάσια, εργαστήρια. Θεσσαλονίκη: Νησίδες.

